ИГРУШКА ИЗ

АКТЮБЫ

АКТҮБӘ

УЕНЧЫГЫ

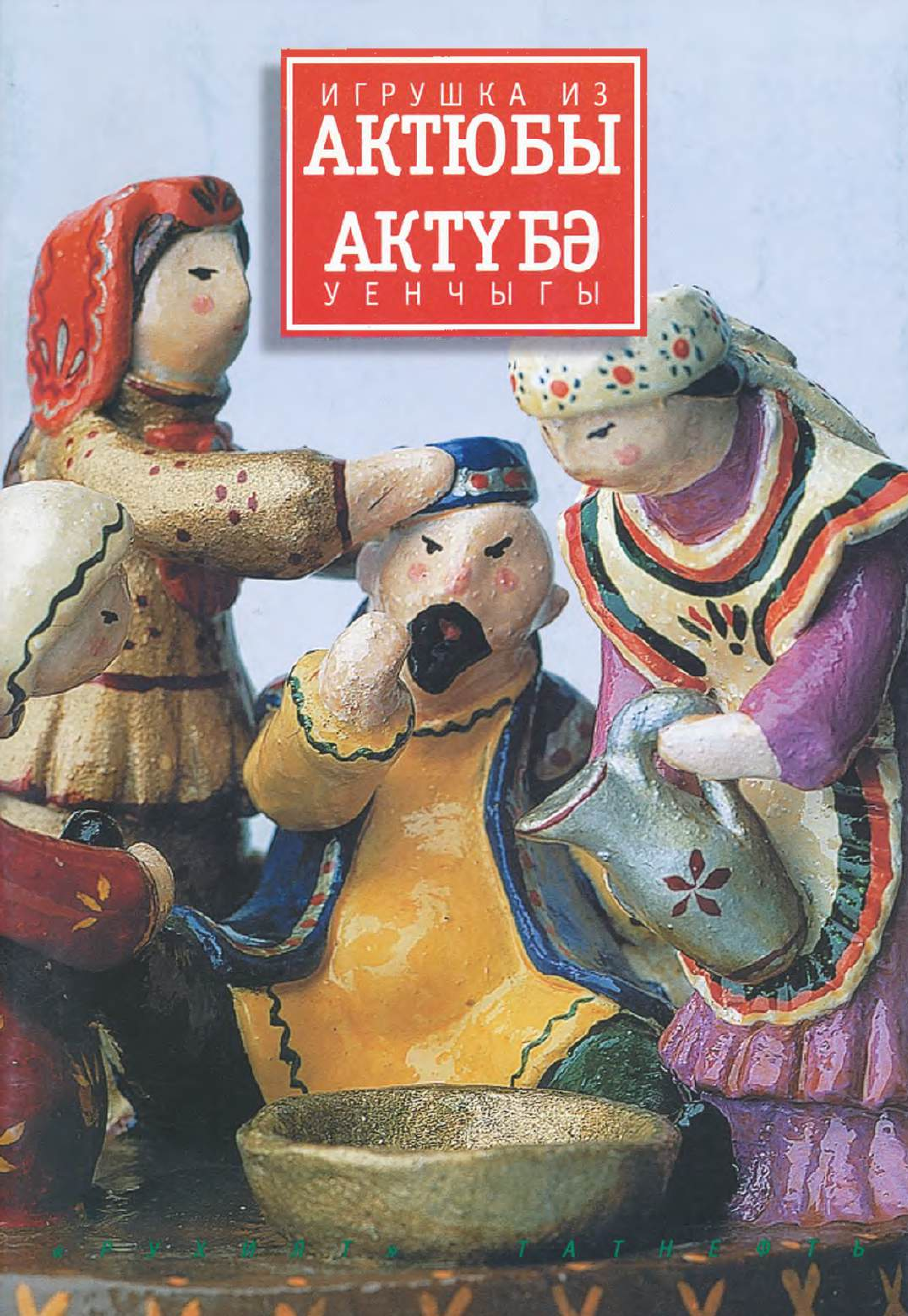

«РУХИЯТ» ТАТНЕФТЬ

ГЫЙЛЬМЕГАЯН ӘБИ ӘКИЯТЕ

Әби әкиятләре —
Борынгыга сәяхәт.
Куенына сыенып
Тыңлаулары бик рәхәт.

Күз алдына китерсәң,
Һәммәсе дә чын сыман.
Сокланыплар торырлык
Матур-матур сын сыман.

Чу-чу, үзе сөйләсен,
Тыңламыйлар димәсен.
Тыңлыйм мин берәзлексез,
Әбкәй укый күзлексез:

— Мәгарәле, серле, ди,
Бик борынгы бай тавы.
Шунда яшерелгән, ди,
Байлыгының байтагы.

Тирәли йөрүче күп,
Тылсымын белүче юк.
Ачылмый бит капкасы
«Сим-сим, ачыл!» дип кенә.

Һавас исемле егет
Җиңен сызганып килә:
— Кирәк монда әмәл, ди,
Бүтәнчәрәк гамәл, ди,
Тауны кысып карыйк, ди,
Малны сыгып алыйк! — ди.
Мәгарәдән-түбәннән,
Караңгыдан-тирәннән
Балчык алып әвәли:
— Шулай булган әүвәл, ди.
— Актүбәм,
Актүбәкәй,
Тау түбәсе, ак түбә,
Безнең эшкә хак түлә!
Әфсен-тәфсен,
Уел, чык —
Әкияти уенчык!

Балчык телгә килгән, ди:
«Мин бит тере!» — дигән, ди.
Яхшылабрак караса —
Ул чибәр кыз лабаса.
Тавышы — чишмә суы,
Исеме — Чишмәсылу.

«Якты көнгә чыгардың,
Рәхмәт, егет, коткардың!»

Тауда шундый хәзинә —
Киң мәгарә тар икән.
Һәвәснең күңелендә
Илһам нуры бар икән.

Егет ачкан ул дөнья
Бигрәк матур иде.
Ә бит шушы могҗиза
Күмелеп ятыр иде.
Әйдә, бергәләп карыйк,
Шул кыйтгага күз салыйк...

СКАЗКА БАБУШКИ ГИЛЬМЕГАЯН

До чего же интересны
Сказки бабушки моей!
Словно в древний мир чудесный
Попадаешь вместе с ней.

Мир, диковинный на диво,
Правдой кажется самой, —
За картиною картину
Вижу я перед собой.

Вместо бабушки не буду
Говорить я больше... Чу!
Вместе слушаем про чудо,
Слова я не пропущу.

— Говорят, что в ону пору
Жил на свете богатей.
Тьму своих сокровищ в гору
Он упрятал от людей.

Том народу побывало,
Клад искало — счету нет.
От «сим-сима» толку мало,
Не в «сезаме» был секрет.

Раз Хавас [*] пришел туда —
Парень, жадный до труда.
Молвил: «А чего бояться?
Выжмем из горы богатство!»
Он пещеру отыскал,
Дивной глины накопал —
В глубине, в глубокой мгле.
А при свете, на земле,
Начал мять руками глину
С приговоркою старинной:
«Белый — ак, тюба же — крыша.
Актюба, меня услышь ты.
Крыша белая горы,
За труды пошли дары.
Эфсен-тефсен,
Совершись,
Чудо-сказка, появись!»

Тут у мастера в руках
Кто-то выговорил: «А-ах!» —
Как родник-чишмэ пропел.
Парень деву разглядел
И решил: красу-сылу
Надо звать — Чишмэсылу.
«Ах, спасибо, мой Хавас,
Ты меня от мрака спас!»

В той горе сокровищ столько! —
Вся набитая битком.
Но извлечь их могут только
Вдохновенье с мастерством.

Если б сердце не пылало,
Если б парень был ленив,
Гору тайна б покрывала,
Красоту от нас сокрыв.
Но явилось чудо свету...
Речь и далее про это.

[*] Хавас — бывалый, мастер.

Авыл. Жылы җәйге кич. Тәрәзә артындагы серле кыштырдауга яфраклар шавы, чикерткәләр җыры, бакалар хорына әбиемнең тылсымлы әкиятләре ялгана. Аның тыныч, сихри тавышына ияреп, мин Шүрәлеләр йөргән карурманда адашам, алтын таракгы белән озын чәчләрен тараучы Су анасын күзәтәм...
Шушы гүзәл балачак хатирәләре әле дә булса күз алдымда минем. Инде өлкәнәйгәч кулыма балчык алып, «Дымково уенчыгы»н хәтерләтүче сыннар әвәләвем шулар тәэсирендәдер, мөгаен. Ә беркөнне кинәт кенә колагымда әбиемнең тавышы яңгырагандай булды: «Борын-борын заманда...» һәм мин, әби-бабаларымның фатихасын алгандай, балчыктан балачак хыялларымны гәүдәләндергән сыннар ясый башладым.
Бер генә яңалык та җиңел тумый. Безгә гаҗәпләнеп, ышанмыйча караучылар да булды. Актүбә уенчыгының киләчәге юк дип санадылар. Шулай да фикердәшләребез арта барды, күбәйде. Беренче зур заказны нефтьчеләрдән алдык. Булышлыклары өчен Азнакай шәһәре һәм Азнакай районы хакимиятенә, Татарстан Республикасының Икътисад һәм сәнәгать министрлыгы каршындагы эшмәкәрлеккә ярдәм департаментына да рәхмәтле без.
Шулай да иң зур рәхмәтем әбиемә, аның сихри әкиятләренә.

Илсөяр Салахова.
«Актүбә уенчыгы» ширкәте директоры.

Теплый летний вечер в деревне. Под музыку таинственных шорохов за окном — шум листвы, пение сверчка, хор лягушек — рождается сказка моей бабушки. Слушая ее тихий, убаюкивающий голос, я воочию представляю себе дремучий лес, где бродит Шурале, или берег, на котором Су-анасы расчесывает золотым гребнем свои длинные волосы...
Эти яркие воспоминания детства навсегда остались в моей памяти. Будучи уже взрослой, я взяла в руки глину и начала лепить, пытаясь копировать «дымковскую игрушку». Но однажды внутри меня вновь зазвучал родной бабушкин голос: «Борын-борын заманда...». И я, словно бы получив благословение предков, начала воплощать в глине свои детские впечатления.
Все новое рождается в муках. Долгое время на нас смотрели скептически, не веря в будущее Актюбинской игрушки. Но постепенно все больше и больше людей становились нашими единомышленниками. А от нефтяников мы получили свой первый большой заказ. Благодарны мы за поддержку и администрации города Азнакаево и Азнакаевского района, и департаменту по поддержке предпринимательства Министерства экономики и промышленности Республики Татарстан.
Спасибо, бабушка, и тебе, за твои сказки!

Ильсияр Салахова.
Директор ООО «Актүбә уенчыгы».

1997 елда «Актүбә уенчыгы» II Бөтендөнья татар конгрессына багышлап үткәрелгән «Татарстанның иң яхшы сувениры» конкурсында Гран-прига лаек булды. 2000 елда «Актүбә уенчыгы» җаваплылыгы чикле ширкәт халык һөнәрчелеге статусы алды.

В 1997 году «Актүбә уенчыгы» удостоено Гран-при республиканского конкурса «Лучший сувенир Татарстана», посвященного II Всемирному конгрессу татар. В 2000 году ООО «Актүбә уенчыгы» приобрело статус народного промысла.

Удивился же человек однажды впервые: это — дерево! Погладил ладонью кору и запомнил навсегда. Но прежде — увидел: и камень, и птицу, и к воде бегущей наклонился, как к живому зеркалу, где дробилось его лицо на мелкие волны. Ни о чем особенном не задумывался, перебегал взглядом, еще не осознавая, что навек породнился с землей, стал другом-братом всей необъятной Вселенной. А был ведь, был тот краткий миг причащения, миг изумления формой, цветом: дерево! птица! рыба!

Ощущение огромности мира, подобное удару колокола, забылось за давностью, скользнуло берестой, улетучилось блеснувшей паутиной, пробежало, прошелестело... Где он,

Кеше дигән бөек зат беренче мәртәбә кайчан, ни-нәрсә күреп гаҗәпләнде икән? Юл чатында үсеп утырган аршын колачлы имәнне күргәчме? Кулын аның кытыршы кәүсәсенә куеп Җир сулышын тойгачтыр, бәлки? Хәер, кеше моңарчы да бик күп гаҗәеп хәлләргә-күренешләргә юлыккандыр: ташка да абынгандыр, челтерәп аккан чишмәгә дә иелгәндер, зәңгәр күккә дә кат-кат баккандыр. Әлләни гаҗәпләнмичә, берни турында да артык уйланмыйча, хәтта үзенең табигать белән, Җир-ана белән кардәш булуын да аңлап-тоеп өлгермичә, алга — киләчәккә таба чапкандыр кеше. Галәм хәтле галәм белән туганлашуын, шушы галәмнең бер газиз бөртеге, газиз кисәкчеге

Шурәле дә, Былтыр да
Түгел урман дошманы,
Бергәләшеп саклыйбыз,
Без бит урман дуслары!

и Былтыр, и Шурале
на одной живут земле.
Не враждуем мы, и даже
мы друзья – лесные стражи.

Шурәле
Шурале

этот миг неповторимый, именно — первый? Каков он был в сияющей первозданности постижения, чтобы накрепко запасть в неискушенную душу и притаиться там, прикинувшись невидимкой, — а душа, между тем, будет расти час от часу, полниться, копить годки, выбирать золотины, сдувать пыль...

Приходят странные люди в мир: никто не успел углядеть, как один наладил дудочку — и получилась чудная музыка, другой что-то там по-

икәнен дә аңлап-тоеп өлгермәгәндер әле ул.

Ә монда, — гел көтмәгәндә, уйламагандa-искәрмәгәндә, — күз алдында — агач!.. Күктә канат җилпегән кош!.. Суда уйнап сикергән балык!.. Чыннан да, булган бит кешенең беренче тапкыр гаҗәпләнгән, беренче тапкыр үз-үзенә сорау биргән, беренче тапкыр сокланган чагы! Төсләрнең гаҗәеп матурлыгыннан, тирә-юньдәге хикмәтләрнең төрлелегеннән гаҗиз калып әсәренгән беренче мизгеле!..

Дөньяның-галәмнең зур булуын, чиксез икәнлеген тойган көннәребез кайдадыр еракта, ерак заманнарда, томаннар артында калды кебек. Ул көннәр, әйтерсең, ерактан ишетелгән диңгез шавы, күк күкрәвенең оны-

За границею бывая,
объезжая край родной,
ичиги Алып бабая
восхищают всех собой!

Гизде Татарстанны,
Сокландырды чит илне —
Актүбәдә эшләнгән
Алып бабай читеге!

Казан татары.
Казанская татарка.

колдовал над глиной и выпало из его рук рогатое чудище, а третий просто запел, соединил звуки — голос сам напросился, и люди вдруг притихли, вслушиваясь: откуда красота взялась? Никак нельзя обойтись без неожиданности.

Издавна, как только намечалось прибавление в семействе, женщину старались окружить красивыми предметами, пусть даже безделушками, и, что замечательно, заботи-

тылган кайтавазы, көзге җилләрдә тибрәлеп-тибрәлеп алган каен тузы, әбиләр чуагының сүрән җылысы... Ашыкканбыз, каядыр ашыгылган, үтеп кителгән, күрмичә үтелгән... Ә теге — беренче тапкыр гаҗәпләнгән, беренче тапкыр сокланган, беренче тапкыр сискәндергән, беренче кат үз-үзеңә сәер сорау биргән мизгел кайда соң? Беренче мизгел, кабатланмас мизгел?.. Ошбу дөньяның аңлап-тоеп бетереп булмаслыгыннан шомландырган, уйландырган мизгел кайда? Әллә соң безнең җаннарның иң тирән бер төпкеленә кереп оялаган да, шунда яшеренеп ята, үзен эзләп табуларын көтеп, безнең белән качыш уены уйныймы? Җан исә аны

Чәк-чәк тоткан кыз.
Девушка с чак-чаком.

Кунактан кайтып барыш,
Сыйланып та типтереп.
Таякны ял иттерик
Бераз гына тик торып.

Уф... Наелись до отвала.
Уф... Шагаем из гостей.
Палка, кажется, устала...
Постоим мы вместе с ней.

лись о присутствии рядом внешне красивого человека: пусть ребенок появится на свет пригожим, чистоликим, восприняв еще во чреве лучезарность. В унылом, мрачном доме и обитатели сгорблены...

В военные годы, когда почти всегда сосало под ложечкой, я оказался в гостях у приятеля. И первое, что бросилось в глаза — фарфоровые фигурки на черной плоскости фортепьяно. Я буквально остолбенел от небывалой, дотоле невиданной чудесности. Голод исчез! На меня

бик кадерләп саклый, тузаннарын сөртеп, яшәртеп яшәтә...

Дөньяга әллә нинди сәер кешеләр килә дә тора, килә дә тора. Әнә, шундый бер сәере, беркем дә уйламаганда-абайламаганда, кыр курасын өзеп алган да, шуны курай итеп, уйнап-сызгыртып та җибәргән. Гаҗәп бит! Башкалар шаккаткан: курайдан бик тә моңлы, матур көй ургылган. Әнә, кайсыдыр бер сәердән дә сәер бәндә, үзле балчыкны серләп-сихерләп әвәләгән дә шуңа җан өргән. Могҗиза инде, могҗиза! Әнә, тагын берсе әлләни гаҗәпләнерлек эш тә эшләмәгән, җырлап кына җибәргән. Әмма ул, мөгаен, үзе дә сизмәстән, тавышны-тавышка, аһәңне-аһәңгә кушып җырлаган. Матур җыр туган! Ке-

Самавыр тоткан кыз.
Девушка с самоваром

Юындыра, киендерә
Карчыгым, киленнәрем.
Мин җомгага җыенам,
Пакь, ару киемнәрем.

и хозяйка, и невестки –
полсемьи моей – сейчас
собирают меня вместе:
нынче пятничный намаз.

струилась божья благодать, даже воздух шелестел под солнечными лучами, косо падающими из окна. Вот что такое красота! Воздействующая, проникающая в сердце!

Белая, гладко слепленная собачка-пепельница под рукой отца запечатлелась в моей детской памяти на веки вечные. Как это было важно, понимаю я только теперь. Лучшее, что есть в человеке, приписывается родителям, родственному древу, а остальное, как говорится, припрятывается в единоличном «сундуке со-

шеләр моның җырын ишеткәннәр, тукталып, тынып, онытылып колак салганнар: каян, ничек, кайчан туды соң әле бу матурлык?

Элекке заманнардан ук шулай килгән: бәби туачак йортта, артым-үрчем көтелгән гаиләдә хатын-кызның тирә-юнен матур-матур әйберләр белән бизәргә тырышканнар. Юк, ул әйберләр артык кыйммәтле дә булмагандыр, кул арасында йөртерлек, күзгә күренер урында торырлык кына әйбер булганнардыр. Әмма аларда матурлык булган. Булачак ананың, туачак баланың матурлыкны тоеп торуы кыйммәт. Бала үзе матур булып тусын, йөзе тулган ай кебек якты, нурлы булсын, йөз яктысын ана карынында ук алып калсын. Менә шундый уйлар-теләкләр белән матур-

Сугышчы.
Воин.

Есть у татар своя история,
свои святые имена.
Пройти немыслимо столько,
чтоб не окончилась она...

Без — тарихның эчендә,
Татар әле көчендә.
Югалтулар, корбаннар
Алар сезнең өчен дә...

вести»… «Сядем рядком, поговорим ладком!» — говорила мать.
И слово озвучивалось мягкостью, распевом. Художество, как многократно повторенное эхо, аукается во множестве жизней.
Потому и «странные люди», что странность не всякому дана, а скорее подарена избранному. Тропа человека проходит от родника к роднику, от колодца к колодцу, от сердца к сердцу. Вестник — странник — путник… Творец!
Прежде, да и не так давно, кочевали по дворам на своих понурых колы-

лыкка омтылганнар, йортка да гел якты йөзле, күркәм йөзле кешеләрне генә керткәннәр. Йөз яктысы булмаган йортның киләчәге дә шомлы, төссез, караңгы…
Сугыш елларындагы малай чагымны искә төшерәм. Ачлык җанны өзлексез суырып торган бер вакытта бер дус-иптәш малай мине өйләренә кунакка дәште. Һәм, ни гаҗәп, минем күзгә иң беренче булып, күңелне сискәндереп, кап-кара фортепьяно өстендә тезелеп торган ап-ак фарфордан ясалган сыннар-фигуралар ташланды. Мин шушы көтелмәгән, моңарчы күрелмәгән могҗизадан бөтенләй катып-онытылып калдым. Хәтта ач булуым да онытылды!
Миңа, әйтерсең лә, каяндыр югарыдан, биек-биектән, күкнең җиденче катыннан Аллаһы Тәгаләнең чиксез

Сөембикә-ханбикә
Баласын бәу-бәу итә,
Ят җирләрдә салкын шул,
Үз илеңә ни җитә...

сладостно сююмбике
убаюкивать ребенка...
зябко сердцу вдалеке
от родной своей сторонки..

Сөембикә.
Сююмбика.

магах старьевщики: брали все бросовое — кости, тряпье... А взамен выдавали тоненькие, резные, извивающиеся змейками глиняные свистульки и другую непритязательную забаву. Двор оглашался ликованием. Глиняная игрушка пела на все лады. Помню, как вбежал я в дом с таким вот захлебывающимся «инструментом» и заверещал, заулюлюкал... Бабушка сидела на кровати, присло-

бер рәхмәте ява иде... Менә шундый бер могҗиза, менә шундый бер матурлык! Тәнеңә-җаныңа, йөрәгеңә үтәли сеңеп калырлык матурлык! Әтиемнең эш өстәлендә торган ап-ак, ялтыравыклы уенчык эт — тәмәке көле савыты — әле дә күз алдымда. Шушы кечкенә уенчык эт балачакның бер хатирәсе... Кешедә булган иң яхшы сыйфатлар ата-анадан, нәселдән килә, диләр. Ә калган сыйфатларны исә кешенең үз намусына, вөҗданына бәйлиләр. «Утырыйк та сөйләшик, тыныч кына уйлашыйк», — дип әйтә торган иде әни. Аның шул йомшак, ягымлы, тыныч тавышы йөрәкләргә ял була иде. Чын сәнгать тә, кат-кат кабатланган кайтаваз булып, гомерләрдә яңгыраш таба...

Без барында ни булмас,
Бик кызык бит, кур әле —
Су кызына гашыйк без,
Берьюлы дүрт Шүрәле!

Все бывает в этом мире.
Шурале, хоть волком вой!
Ведь любви у нас четыре
к водяной — всего одной.

Темников мишәре.
Темниковская мишарка.

нясь спиной к стене, как большая пчела. Замахала на меня руками. Она была смуглая, с круглыми яблоками скул, уже седая, под цветастым платком... Почему я вспомнил о ней и простенькой дудочке?.. Радость для подростка нуждается в постоянной подпитке. Мир, конечно, невообразимо огромен. Природа всемогуща. И стоит ступить за порог жилища, всякий кусток тебя приве-

Дөньяда «сәер кешеләр» да бар. Нәкъ менә шул сәерлек дигәннәре һәркемгә дә тигез генә бирелмәгән шул: Ходай аны сайлап-сайлап кына өләшкән. Кеше атлап узган сукмаклар чишмәдән чишмәгә, йөрәктән йөрәккә таба сузылган. Юлчы — хәбәр салучы — иҗатчы... Иҗатчы — һәрчак илаһи зат!

Элегрәк, хәер, ул хәтле үк элекке заманнарда да түгел, үзләренең үшән атларын җиккән абзыйлар куллансылган иске-москы, чүпрәк-чапрак җыеп йорттан-йортка йөри иде. Әйе, чыгарып ташларга әзерләнгән иске чүпрәкне дә, сөяк-санакны да — барысын да алалар иде алар. Алмашка исә балчыктан ясалган әллә нинди сырлы-бизәкле сыбызгылар, башка шундый юк-бар

Я, мин сиңа тиң түгелме —
Районыбызда бер мин!
Кулдан килмәгән эшләр юк,
Тик бии генә белмим.

Ну скажи, чем я не пара?
Молод, статен, полон сил.
Жалко, к танцам нету дара, -
Я сплясать бы пригласил.

Темников мишәре.
Темниковская мишарка.

тит, изумит насекомое, подхватит со всех сторон ветер, ощупает и локоть, и плечо, и голову. А вот в самом доме игрушек-то и не было. Что говорить о военных годах, о послевоенных... Скудно было по этой части. Вот и радость внезапная — свистулька! При одном этом словечке и бабушка вспомнилась, и деревня (какая, бог весть!), и запахи, и образы-лики родственных людей, которых давно уже нет на свете... Точно так же, как нет бытовых подроб-

нәрсәләр бирәләр. Юк шул менә, юк-бар нәрсә генә булмаган шул алар безнең өчен! Ишегаллары әллә нинди шатлык, әйтеп-аңлатып булмаслык тантана белән тула, бала-сабый чакның кайгы-борчулары онытыла... Авызыма әнә шул сызгыны кабып, шуны сызгыртып-пошкыртып өйгә атылып кергәнемне хәтерлим. Әбекәем аркасын стенага терәп киң сәке-караватта утыра, канатлары талган зур бер бал кортына охшаган үзе. Кулларын селки-селки минем бу пырдымсыз тавышны үз яныннан куарга, мине туктатырга ашыга. Төгәл хәтерлим: әбекәй чегән хатыннарыдай каракучкыл йөзле, алма битле, ак яулыклы иде. Шул ак яулыгы астыннан ап-ак чәчләре чак-чак күренеп тора... Ни өчен

Перед вами златогривый
конь удалый вороной.
Лишь народ трудолюбивый
клад добудет нефтяной.

Алдыгызда Алтын Ял —
Кара-кучкыл ат тора.
Эшли белгән кешегә
Җир карамай аттыра.

Ирешим дисәң данга,
Олылауга, хөрмәткә —
Йөрмә гаскәр эзләп тә,
Генерал бул хезмәттә!

Хочешь славы? Ну так что же,
Ни к чему тебе война.
В трудовых победах тоже
Уйма доблести нужна.

ностей тех лет — подушек остроугльх одна к одной до потолка (а он невысок!), одеяний — оборка к оборке; нет пузатенького самовара и скатерок, полотенец, платков белизны гусиных перьев, бус, сережек, полтинников в косицах, молитвенного коврика... Разве перечислишь все, кинувшееся тебе в объятья и запомнившееся особым ладом речи.

нәкъ мәнә әбекәйне, әлеге балчык сыбызгыны искә төшердем соң әле? Балачак шатлыгы, мөгаен, үзен гел тулыландырып торуны таләп итәдер. Дөнья шундый киң, табигать тә шундый кодрәтле. Өй бусагасын атлап кына чык — сине әллә нинди могҗизалар көтә. Битеңә, иңнәреңә, терсәкләреңә йомшак җил килеп кагыла, баш очында болытлар йөзә, кояш елмая, аяк астында әллә нинди бөҗәкләр йөгерешә.

Ә мәнә өйдә уенчыклар юк иде шул. Ул сугыш елларын, сугыштан соңгы елларны тагын ни белән бәялисең — өйдә хәтта уенчык та юк иде. Һәм мәнә кителмәгән бер шатлык — балчыктан ясалган сыбызгы! Әнә шул балчык сыбызгыны искә алуга әбекәй дә күз алдыма ап-ачык булып

Шәһәр хатыны.
Богатая горожанка.

Шәһәр агае.
Горожанин

Җыелганнар күршеләр,
Без дә калышмыйк әле,
Йөрешик тә барышыйк,
Бәйрәм алышыйк әле.

В доме праздник настоящий,
Если пригласишь друзей.
Надо нам встречаться чаще,
Чтобы жить повеселей.

Ну, ясное дело, кое-что и теперь осталось неизменным — как обойдешься без вместительного, с сокровенными памятными вещицами сундука или без намазлыка (коврика для молитвы)?.. Но кто вспомнит о сакэ, о доподлинном чапане... Почему я об этом заговорил, почему стал перебирать дотошно? Память проясняет прошлое. Бабушка-то стала забываться. А игрушка и напомнила ее, будто всплыв со дна омута. Потянулись люди к просто-

килеп басты, балачак та, еракта калган авыл да (кайсы авыл, нинди авыл икәнен Алла белә!), инде бу фани дөньядан кичкән-күчкән туган-тумачаларның йөз яктысы да хәтердә яңарды. Хәер, ул туган-тумачалар да, шул чаклар хәтирәсенең аерылгысыз бер өлеше-җисеме булган күп кенә әйберләр дә күптәннән юк инде. Кабартып-кабартып куелган, бергә әйсәң, түшәмгәчә җиткән (ә түшәм үзе бик тә тәбәнәк) чиста тышлы, каз мамыгыдай йомшак мендәрләр, битне назлаучы сөлгеләр, өстәлгә җәелгән бизәкле ашъяулык, шул өстәл өстендә җырлап утырган җиз самавыр, әбинең намазлыгы, алкалары-муенсалары, иске сандык, агач сәке — болар барысы да юк шул инде. Балачакның барлык хатирәсен кочагына алган,

Әстерхан татары.
Астраханская татарка.

Самавыр куям кумерсез —
Электрда кайнатам.
Ахирәт дустымны көтәм,
Әзер кайнар коймаклар.

Казан татары.
Казанская татарка.

Я подружек поджидаю,
К встрече самовар готов.
А пока попью-ка чаю
И попробую блинов.

те — траве, ягодам, к естеству, устав от суррогатов и стилизаций. Потянулись к деревенскому многовековому укладу, увы, уходящему так стремительно, так неудержимо.

И речь родная зазвучала повсеместно, а еще недавно себя стыдилась, что ли? Мечети взбежали на пригорки…

Да вот они передо мной, и не игрушки детства, понятно, а «Сувениры из Актюбы», слободы близ Азнакаева. «Слобода» звучит теплее, чем

үзенчә итеп, бары тик үзенчә генә итеп сөйли белгән бу әйберләрне, бу күренешләрне санап чыгу мөмкинмени?! Хәер, кайберләре хәзер дә саклана. Үткәннән калган мирас, әбекәйнең хатирәсе булып…

Нигә соң һаман үткән көннәрдә казынам да, шул көннәрнең һәрбер вак-төягенә барып төртеләм? Әйе, хәтер уяна — үзе дә уяна, мине дә иңнән-җилкәдән йолкып уята. Менә бит, хәтта әбекәй дә онытыла башлаган икән… Ә теге уенчык сыбызгы, хәтернең иң тирән төпкеленнән калкып чыкты да, әбекәйне дә, шул чаклар белән бәйле вакыйгаларны да яңартты, күз алдыма китереп бастырды!

Кешеләр төрле ясалмалылыктан, кушып-бутап ясалган ризыклардан арды-туйды, гадилеккә-табигый-

Керәшен татары.
Кряшенка.

Сергач мишәре.
Сергачевская мишарка.

Бабушка готова к встрече:
Есть с игрушками сундук!
От соседей уберечь бы...
То-то счастлив будет внук.

Күрше әби сандыкка
Уенчыклар тутырган.
Оныкларга бүләк дип,
Шуны саклап утыра.

«рабочий поселок». В ней-то, в этой слободке, и сотворены чудесные скульптурки ради сохранения памяти, во имя ускользающих мгновений. И припомнилось вдруг сказанное кем-то: «Люблю народные песни, когда поют их не артисты!».. Так, наверное, и навеваются картины-сны звуковыми волнами. Главное — сообщить человеческому сердцу верный тон, а оно, сердце, поведет дальше своими перелесками и просеками, к единственно дорогим лицам... Ах, что за чудо-игрушка! Так-сяк ее крути, не наглядишься. И принюхаешься к ней, и щекой

леккә, табигатьнең үзенә сусады. Кешеләр үлән-кычыткан исенә, җиләк исенә сусады, элек-электән килгән яшәү рәвешенә борылып-борылып бага: ул тормыш, ул яшәү чын, мәгънәле, кадерле икән бит. Әнә, туган телнең дә аһәңле авазлары һаман-һаман кыюрак, ешрак ишетелә...
Менә минем күз алдымда янә дә шул табигыйлекнең, шул матурлыкның гаҗәеп бер үрнәкләре. Юк, болар инде балачак уенчыклары гына түгел, болар — Азнакай янында гына урнашкан бер бистәнең — Актүбәнең сувенирлары, күчтәнәчләре. Эшчеләр поселогы дип атамыйм, бистә сүзе күп тапкырлар җылырак, яктырак, эчтәлеклерәк. Үткәннәрне уятырдай, хәтерне кузгатырдай-янар-

лепит мастер-дед кувшины
и горшки – наставник-дед.
очарован с детства глиной,
сам гончар я или нет?

Каз өмәсендә.
Девушка с гусями

Оста бабай — кувшинчы,
Остаз бабай — чүлмәкче.
Мин дә өйрәнеп киләм
Чүлмәкчедән курмәкче!

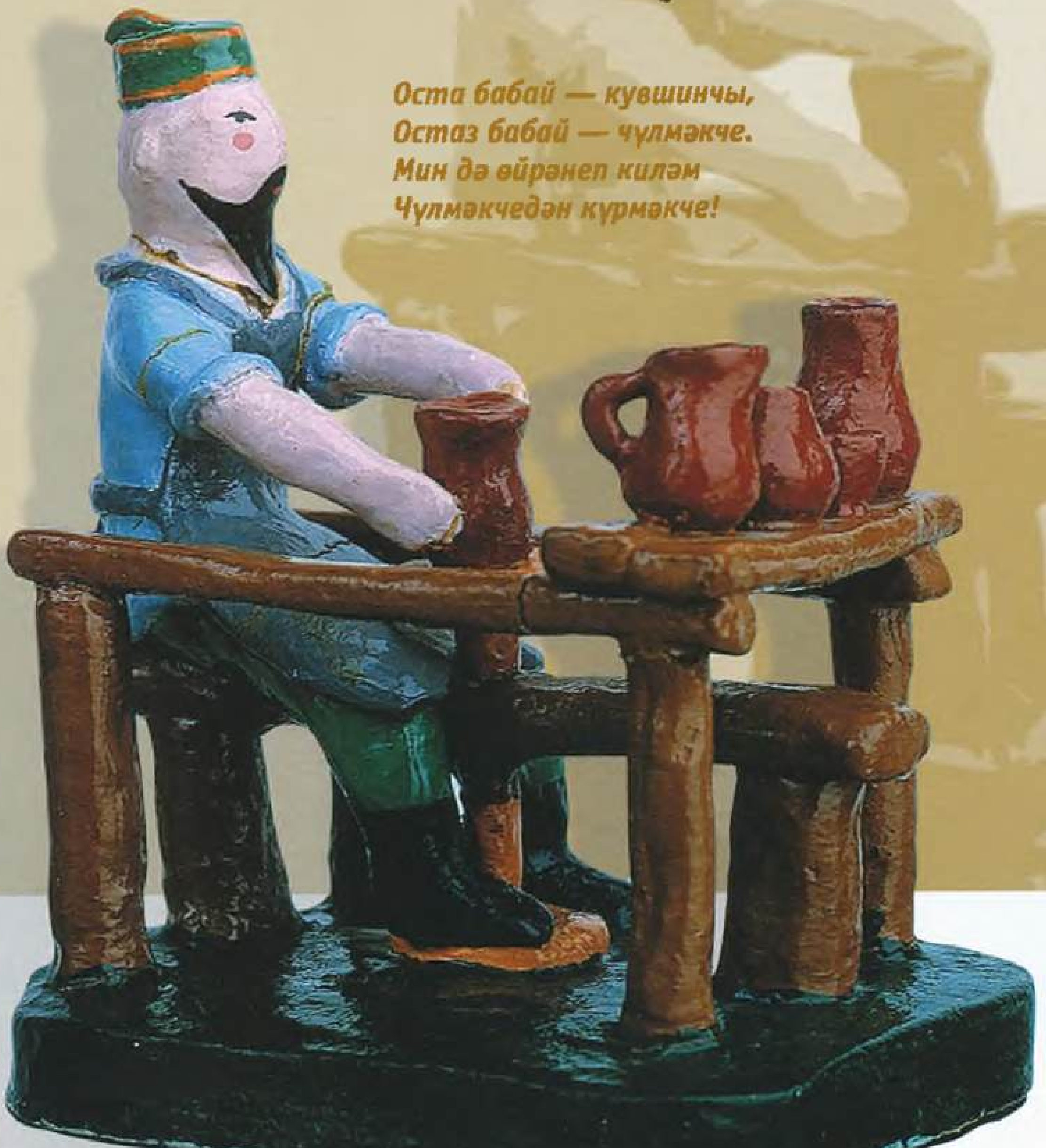

прижмешься-приложишься, кожей вберешь. Такая благодать и наслаждение! Не одна в ней определенность, а — множественность. На то и — игра, простор для воображения. Кто ее измерил, уместил в цветовую гамму? Целый набор нарядов кого хочешь увлечет за собой, только дай волю, раскройся навстречу... Раскрашенные фигурки из обоженной глины не для игры. Ведь можно поиграть и браслетом, и золотой цепочкой. Игрушка, в данном случае — сувенир, если хотите, — знак причастности. Она не восхищает гладкостью, текучестью глазурованной поверхности, окатистостью, что

тырдай бу гаҗәеп сыннар-сурәтләр нәкъ менә шушы бистәдә туган. Һәм кинәт кенә кемнеңдер кайчандыр әйткән канатлы бер сүзе искә төшә: «Мин, әгәр аны артист башкармаса, халык җырларын аеруча яратып тыңлыйм». Мөгаен, бу сүзләр Актүбә уенчыгына да кагыладыр. Кеше күңеленә юл гына күрсәт, кинаяләп әйт кенә — үз кирәген ул үзе эзләп таба, матурлыкның, камиллек, гүзәллекнең күзләренә ул үзе бага. Ә менә монысы ни хикмәт, нинди могҗиза, нинди әкият соң әле?! Нинди хикмәти серләр салынган бу уенчыкка?! Кат-кат төбәлеп бак, тынын-сулышын той, яңагыңны аның битләренә тигер — тәннәрең чымырдап киткәнен сизәрсең. Бик күп мәгънә салынган, бик күп

Абыстай.

Себер татары.
Сибирская татарка.

Балакаем сирәк кайта,
Куптер инде эше дә.
Шөкер, куңел бушатырга
Син бар әле куршемдә.

Дети навещают редко, трудно время им найти... Хорошо, что есть соседка – можно душу отвести.

ли, приятностью линий. У нее другая задача, быть может, более приземленная: дать бытовую картинку-сценку, а через нее выдохнуть душевное расположение.

Что заложено в скульптуре?.. Дух народа, символ, бытовая подробность, образ, наконец. Казалось бы, бесформенная каменная баба в степи лишена человеческих черт, но ее

сүзләр-хисләр теркәлгән аның асылына. Барысы да тәгәл генә әйтеп бетерелмәгән — синең дә уй-хыялыңа, күзаллау сәләтеңә урын калдырылган. Йөрәгеңне генә йоклатма, уйларыңны гына тыйма, хисләреңә генә ялкауланырга ирек бирмә — әнә нинди киңлек, әнә нинди мәйдан, әнә нинди хозур манзара! Балчыктан әвәләнгән, яндырып-кыздырып эшләнгән бу гаҗәеп сыннар, чыннан да, уйнар өчен түгел. Алтын-көмеш беләзек белән, зәбәрҗәт муенса белән уйнарга мөмкин. Ә бу уенчыклар — чын мәгънәсендә сувенир, дөньяда барлыгыңны, дөньяга катышың барлыкны белгертүче, үзең хакында үз сүзеңне җиткерүче бер талисман! Юк, үзенең артык шома, ялтыра-

Авыл хатыны.
Крестьянка.

Авыл кешесе.
Крестьянин.

Дедушке мы помогаем,
Пилим мы дрова — вжик-вжик.
Не балуем, не болтаем,
Подрастаем что ни миг!

Булышабыз бабайга —
Выжң-выжң утын кисәбез.
Тирлибез дә пешәбез,
Эшли-эшли үсәбез!

спокойствие и мощь внушают трепет перед затаенной силой и глубиной времени. Да и простецкая снежная баба, тяжеловато-бокастая, безногая, каждую зиму оживает вновь и вновь посреди двора. Прошлое, его бездонность — фантастично! И не нуждается оно в излишней детализации, потому что все должно максимально работать на догадливость, фантазию, раскрепощенную простоту... Описывать скульптурки нет смысла, каждый, глядя на них, вспомнит свое, как бы услышит эхо,

выклы булуы белән җәлеп итү түгел уенчыкның максаты. Киресенчә, кешене чак кына булса да җиргә-табигатькә якынайту, көнкүрешнең асылына кайтару, шул гади беркатлылык аша рухи киңлеккә алып чыгу максаты аларда.

Гомумән, сынлы сәнгатьнең үзәгендә ни ята, нәрсәне чагылдыра ул? Халыкның рухын, символик фикерен, тормыш-көнкүрешен, уй-хыялларын, әлбәттә. Әнә, җепшек кардан әвәләп куелган Кар бабайны гына күзаллыйк: ни аягы, ни кулы юк, дигәндәй, йөз-кыяфәтендә дә төгәл чалымнар чәчрәп тормый үзенең.

Ә менә шул кулсыз-аяксыз, өнсез-чалымсыз бер «кар өеме»н күргәч, күңел ничектер җылынып-җанланып китә, вакыт һәм киңлек

Баю-баюшки, родной,
Подрастай, сыночек мой.
Ждет отец, чтобы сынок
Поскорей ему помог.

Хезмәтче.
Работник.

Әлли-бәү-бәү итәрбез,
Дәү-дәү үсеп җитәрбез,
Әттәм кебек булырбыз,
Бергә эшкә китәрбез.

вернее, оно очнется в душе. Страшно подумать, сколько времени человек живет на земле. Но не исчерпал же он себя, в самом деле? И черепки-осколки из этой же доисторической глины хранит — не забывает. Египетская примитивная скульптурка подороже фешенебельных дворцов из сияющего мрамора. У всех на слуху «дымковская игрушка», «филимоновская». Стоит произнести «Гжель», как зрение послушно нарисует орнамент. А Палеха, лаковая прелесть шкатулки?.. Да, надо пра-

дигәннең ниндидер чиксез тарафларына бага. Бу Кар бабайның үткәне чорлар томанында, әкияти заманнарда! Әнә ул, ишегалдына чыгып баскан да, безнең һәммәбезгә колачын-йөрәген ачкан. Һәм ул, чыннан да, аерым бер конкретлыкны да, үтә төгәллекне дә таләп итми. Аның үз кыяфәте, үз чалымнары, үз буй-сыны... Аның бар холык-фигыле ирекле фантазиядә, чик-киртәләрне белмәгән гадилектә... Бу гаҗәеп сәнгать әсәренең эчтәлеген-идеясен ачып-аңлатып тору файдасыз һәм мәгънәсез. Бу хыял җимешенә баккан һәркем дөнья кайтавазын үзенчә тоя...

Үзенең яшәү дәверендә кешелек үз мөмкинлекләренең түбәсенә, үр башына менеп җитмәгәнме? Бу хакта

Ах, гармонь, давай споём
Про любимый, милый край.
Мы с тобой начнём вдвоём,
А кто хочет – подпевай.

Җеп эрләүче.
Пряха.

Әй, гармуным, сайра әле,
Зурлыйк туган якларны.
Сагынып искә алырбыз
Илдә булган чакларны.

зднично говорить об обычаях своего народа.

Сколько по всей России уникальнейших промыслов! И не перечесть. Сюда же приплюсуйте скромное хозяйство мастеров из Актюбы. Оно зародилось на базе детской художественной школы. В отличие от других, эта школа ориентирована исключительно на керамистов и скульпторов малых форм.

А все начиналось с пристального пригляда директора той же художественной школы Ильсияр Салаховой

уйлау да кайчак бик куркыныч кебек. Чыннан да, күпме үрләр алынган, күпме ачышлар-табышлар ясалган. Ә менә кеше дигәнең теге чорлардан, теге заманнардан калган балчык савытларның вак-вак кисәкләрен җыя, саклый, кадерли. Нәрсә җитмәгән аңа, ни эзли ул, нигә казына? Борынгы Мисырда табылган гап-гади бер балчык сын мәрмәргә төрелгән зиннәтле сарайдан кыйммәтрәк тора. «Гжель» дигән сүзне ишетүгә күзалдына гаҗәеп бизәк-орнаментлар килеп баса. Казан сөлгесе, чиккән кулъяулыклар турында сүз чыкса, Арча читекләре, затлы калфаклар турында ишетсәк — килен-кәләшләрнең моңлы җырлары күңелдә яңара, сабантуйның чук-сөлгеле биек колга-

Мулла.

Шәкерт.
Шәкирд.

Наберу воды студёной,
пусть попьет её джигит:
хоть при мне молчит смущенно,
знаю — от любви горит.

Салкын чишмәм, суың тәмле,
Сыйлармын егетемне.
Синең сыман саф күңелле,
Аклар ул өметемне.

Тарихта бар да булган,
Гыйбрәт алыгыз бүген:
Сугыш бит ул — канкоеш,
Шахмат уены түгел.

Вроде бы, из тьмы событий
Всем извлечь урок пора,
Что война - кровопролитье,
А не в шахматы игра.

Күрмәгәннәр күрсеннәр,
Алкышлап мактасыннар —
Дуслар белән биибез
Шул шахмат тактасында.

к местному материалу — жирной красной глине и долгих бесед со специалистами. Советовалась она и с «доктором по глинам» России Марком Эйришем, и скульптором Маргаритой Горлик. Годится ли это сырье для лепки? Понравится ли возня с глиной детям нефтяников, да и самим мастерам нефтяных дел? А самое главное, как освоить тот материал, который является основой народного промысла, — история, быт, обряды местного населения? По сравнению с этим последним условием, куда как проста формула:

лары калыккандай була. «Дымково уенчыклары» дигән сүзләр телдән телгә йөри... Хәер, халыкның гореф-гадәтләре, йолалары турында артык зурдан кубып сөйләү килешмидер. Рәсәйдә әнә шул табигый гадилекне саклаган дистәдән артык үзәк бар. Менә шуларга Актүбә бистәсе осталарының тыйнак һәм гаҗәеп эшләрен дә китереп өстик. Аларның бу үзенчәлекле хуҗалыгы моннан ун ел элек сәнгать мәктәбе «карынын»да яралган, әле һаман да шул җирлектән аерылмаган. Мәктәп үзе исә кечкенә формадагы керамика һәм сынлы сәнгатькә йөз тота. Аның укучылары, шушы мәктәптә җиде ел буе шөгыльләнгәннән соң, төрле остаханәләргә юл ала.

Аксөякләр.
Городская знать.

Аксөякләр.
Городская знать.

Что ж, назыфать кого-то знатью,
Наферно, можно и по платью.
Но истинный аристократ
Душою чистою богат.

Аксөякләр дисеннәр,
Лаек булсын җисемнәр.
Күңелләр дә пакь булсын —
Каралмасын исемнәр.

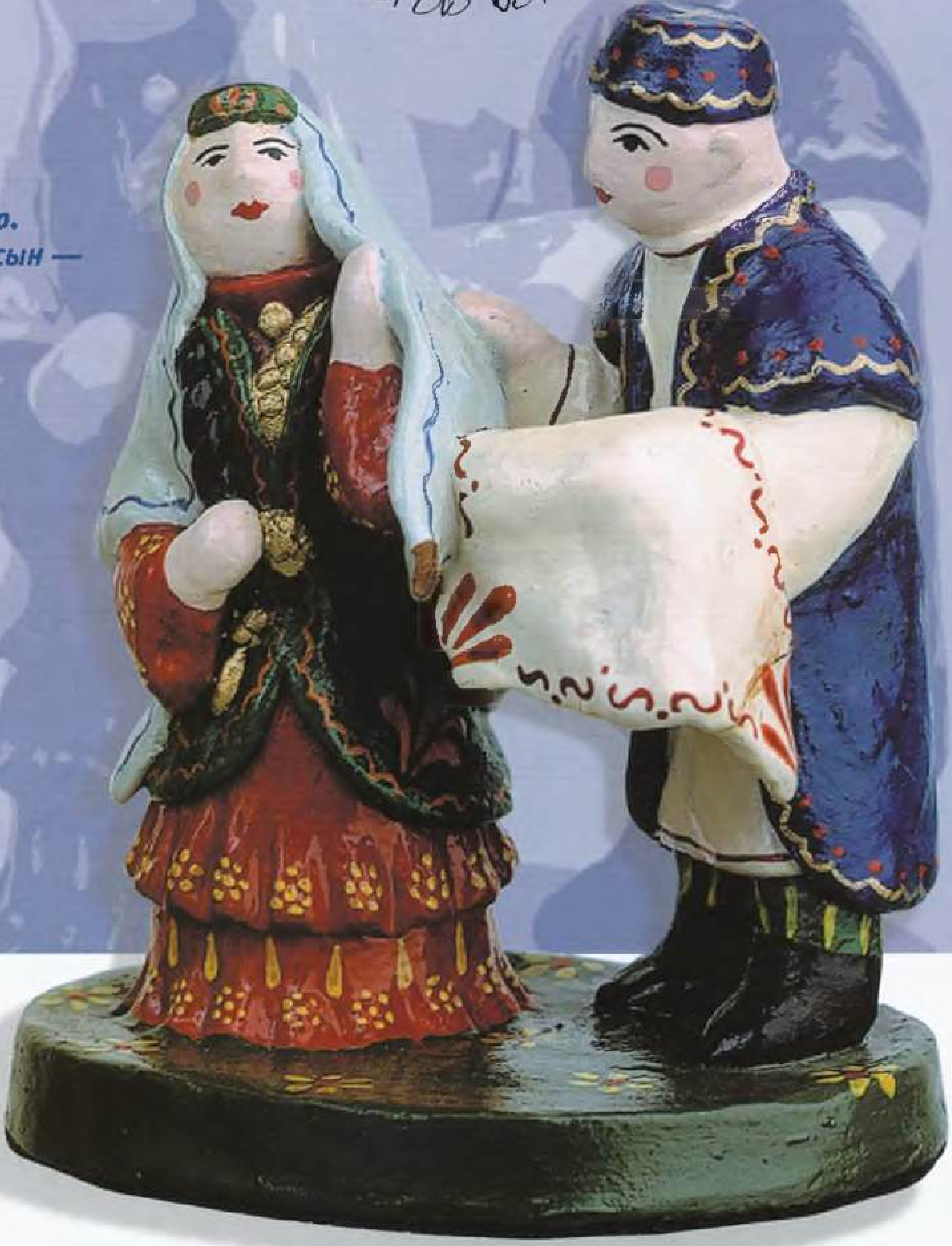

глина + огонь + эмаль + масляные краски.

Глядят — желаньем, видят же — любовью. Если она есть, и будничность школьной жизни не исключает духовного взлета. Так было и в Актюбе. Ильсияр своей неутомимой жаждой к творчеству распалила душу мужа — нефтяника Равиля. Они вместе обратили свои взоры к героям татарских сказок, легенд, сказаний. Их можно оживить, если увлечь лепкой детей. Ведь в Актюбе негде детям приобщиться к красоте:

Россиянең «балчык галиме» Марк Эйриш аларга төпле киңәшләрен биргән. Скульптор Маргарита Горлик үз куллары белән беренче сыннарны әвәләгән.

Халыкның гамәли сәнгате — көнкүреш, тарих, йола-әкиятләрнең чагылышы ул. Бу очракта формула бик гади: балчык + ут + майлы буяу + эмаль. Әмма болар ярдәмендә образ тудыру өчен күпме омтылыш ясалгандыр, аны санап чыгу мөмкин түгел. Барыннан да читенрәге — үз технологиянне булдыру.

Теләк — теләп кенә кала, мәхәббәт теләп ала, диләр. Әгәр мәхәббәт булса, ул гади мәктәп тормышына да иҗат ялкыны өсти, кешеләрне рухи биеклеккә күтәрә. Актүбәдә дә шулай килеп чыга. Мәктәп директоры

Кәрәшен татары.
Кряшенка.

Ләмбер татары.
Лямбирская татарка.

Әбием сандыгын ачсам,
Уйланам да моңланам.
Без курдек төрле заманны,
Син бәхетле бул, балам!

Некуда от грусти деться,
Юность вспомнилась мне вдруг...
Внучке передам в наследство
старый бабушкин сундук.

ни театров, ни музеев… Кругом обычный пейзаж нефтяного края: леса, речки, трудолюбивые качалки. Есть, правда, чистенький ипподром со своей конно-спортивной школой. Еще — прекрасные родники, благоустроенные нефтяниками.

В знак благодарности за заботу о родной природе, Ринату Галееву, тогдашнему главе татарской нефти, дети преподнесли на юбилей шахма-

Илсөяр Сәлахова үзенең иҗатка мәхәббәте белән нефтьче ире Равилнең җанына да очкын сала. Алар бергәләп татар әкиятләрен, риваятьләр, бәетләрне искә төшерәләр. Аларны җанландырырга була бит! Ул гына да түгел, ирле-хатынлы Сәлаховлар балчык әвәләп сын ясау дәртен балаларда да кузгаталар. Бу бистәдә бала-чаганы матурлык дөньясына алып керерлек театр, музейлар юк бит. Актүбә нефтьчеләрнең башка поселокларыннан әллә ни аерылмый: шул ук кырлар, урманнар, армый-талмый бил бөгүче нефть коесы сиртмәләре. Ярый әле нәселле атлар белән ипподром бар да бик матурлап төзекләндерелгән чишмәләр бар. Туган төбәк турында кайгырткан өчен рәхмәт вә хөрмәтләрен белде-

Он всё-таки пришел с войны,
Он – с ней, своей любовью...
А кто-то же со стороны
следит за ними с болью.

Ике йөрәк бергә бит,
Өлкәннәр дә белә бит,
Үзләренең яшьлеген
Безнең хәлдә күрә бит.

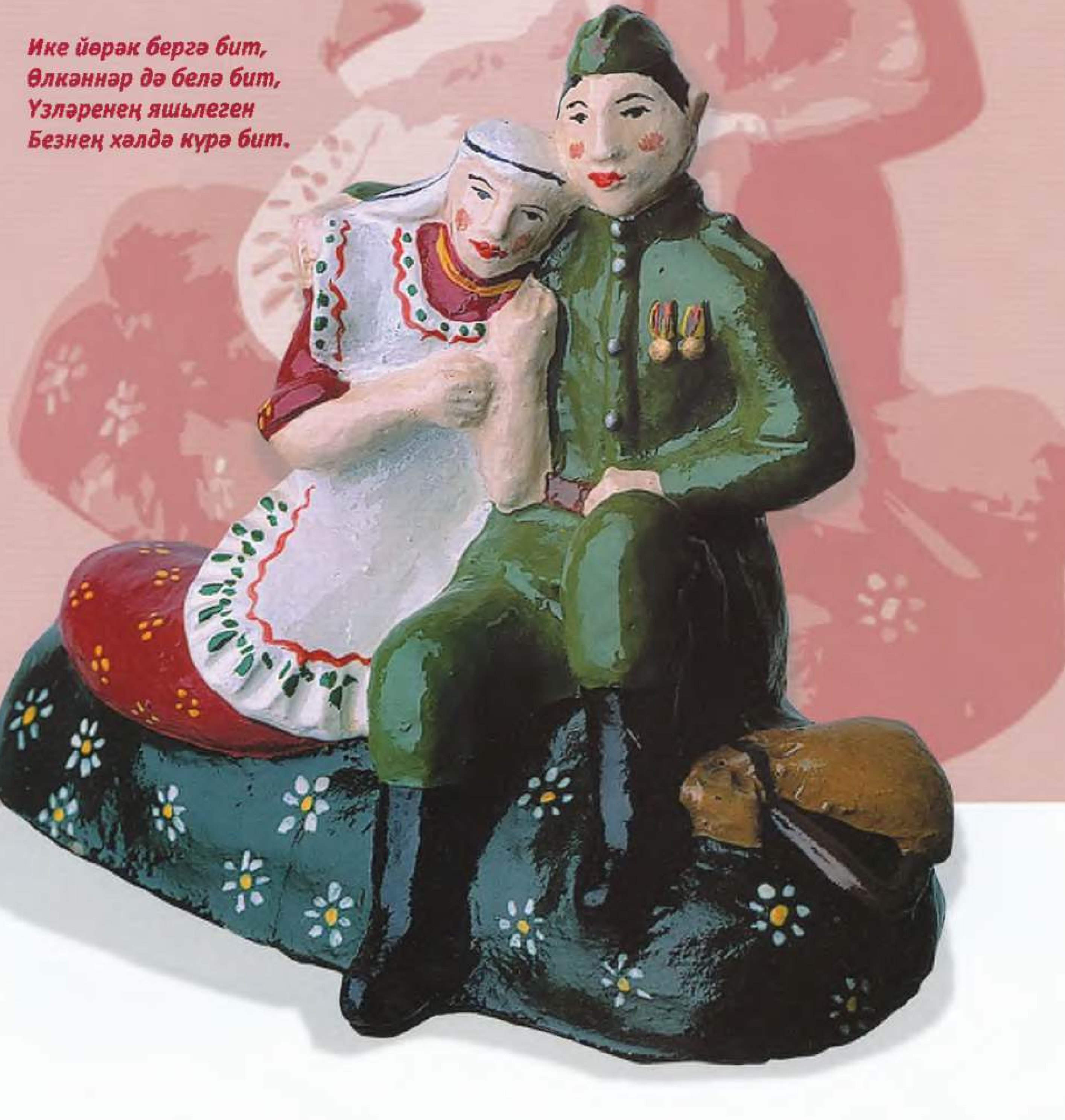

Чтобы сказку сделать былью,
мы настойчивыми были.
Нефть нужна нам, кара бай,
не скупись, побольше дай!

Әкиятне чын иттек —
Саранланма Кара бай —
Җир куәрен майларга,
Тормышларны җайларга
Кирәк безгә кара май!

Алабуга, Азнакай —
Аюлар да байбаклар,
Эшчәннәргә, талантларга,
Матурлыкка бай яклар.

Всюду радость дарят эти
глиняные земляки -
симпатичные медведи
и сурки-весельчаки.

ты, вылепленные с прилежанием и уважением. Это был первый значительный подарок актюбинцев уважаемой личности. Потом ребята дарили свои сувениры Президенту Татарстана Минтимеру Шаймиеву, мэру Москвы Юрию Лужкову...

А Гильмигаян эби, бабушка Равиля, мечтала: чем же отблагодарить за американскую тушенку военных лет Президента заморской стороны.

Так, вскоре у Билла Клинтона в руках очутилась «татарская статуэтка»!

Долгой тебе дороги, «Актюба уенчыгы»!

реп, балалар ул чактагы нефтьчеләр башлыгы Ринат Галиевкә үзләре ясаган шахмат җыелмасы бүләк итәләр. Бу — аларның зур шәхесләргә биргән беренче бүләкләре. Аннан соң мондый хикмәтле бүләкләр Татарстан Президенты Минтимер Шәймиевкә, Мәскәү мэры Юрий Лужковка да әзерләнә. Ә Равилнең әбисе Гыйльмегаян сугыш елларында җибәргән консервлар өчен океан арты Президентына да берәр бүләк җибәрү турында хыялланган булган икән.

Шулай итеп, тиздән Билл Клинтон тарафларына да «татар сыны» барып ирешә.

Ак юл сиңа, «Актүбә уенчыгы!».

ГЫЙЛЬМЕГАЯН ӘБИ ҺӘМ АМЕРИКА ПРЕЗИДЕНТЫ

Яхшылык җирдә туа,
Яхшылык җирдә ятмый.
Рәхмәт хисен әби дә
Күңел түрендә саклый.

Баксаң, инде аннан соң
Ничәмә еллар узган...
...Ачлыктан йолып, аңа
Америка кул сузган.

Сугыш чоры баласы
Онытмый бу шәфкатьне.
Исән калдырган өчен
Гомер буе рәхмәтле;

Ничек җиткерим дигән
Нияте уйдан чыкмый.
Президентка юллый ул
Иң матур уенчыкны.

Клинтоннан бүләк килә —
Менә хикмәт, тамаша:
Ак йорт белән Актүбә
Күчтәнәчләр алмаша.

Океан артына җитә
Татарстан курчагы.
Тыйнак кына әйткәндә —
Афторитит зур чагы.

Яхшылык җирдә туа,
Яхшылык җирдә ятмый.
Җир шарының үзен дә
Яхшылык кына саклый.

Менә сиңа — сәяхәт,
Менә сиңа — сәясәт.
Сөйләүчегә дә рәхәт,
Тыңлаучыга да рәхмәт.

Актүбәм,
Актүбәкәй,
Тау түбәсе, ак түбә
Безгә хәзинә була.
Зирәк осталар белә —
Байлык күңелдә генә.
Әфсен-төфсен,
Уел, чык —
Әкияти уенчык.

БАБУШКА ГИЛЬМИГАЯН И АМЕРИКАНСКИЙ ПРЕЗИДЕНТ

На земле добро родится,
Не лежит в пыли оно...
В сердце бабушки хранится
Благодарность уж давно.

...Шла тогда война большая.
Голод мучал все сильней.
Но Америка, спасая,
Руку протянула ей.

Девочке поры суровой,
Как и многим, повезло:
Словно жизнь даруя снова,
Милосердие спасло.

Сколько лет ждала момента,
Чтоб признательности знак
За границу, Президенту
Переслать... И вышло так.

Ну, а Клинтон в путь неблизкий
Шлет в ответ подарок свой...
Белый дом — и в переписке
С Белой крышей — Актюбой!

Дар державе иностранной
Кукла — чудо из чудес:
Кто посланник Татарстана,
У того немалый вес!

На земле добро родится,
Не лежать ему в пыли.
Им сама Земля хранится. —
Как бы жили без Земли?

И политика, и сказка —
Все осталось позади.
А теперь нужна развязка.
Лучше этой не найти:

Актюба,
Ах, Актюба,
Красота тебе люба.
Мастеров щедры сердца,
Нет сокровищам конца.
Их дарить — твоя судьба.
Эфсен-тефсен,
Свершись,
Ну, игрушка, появись!

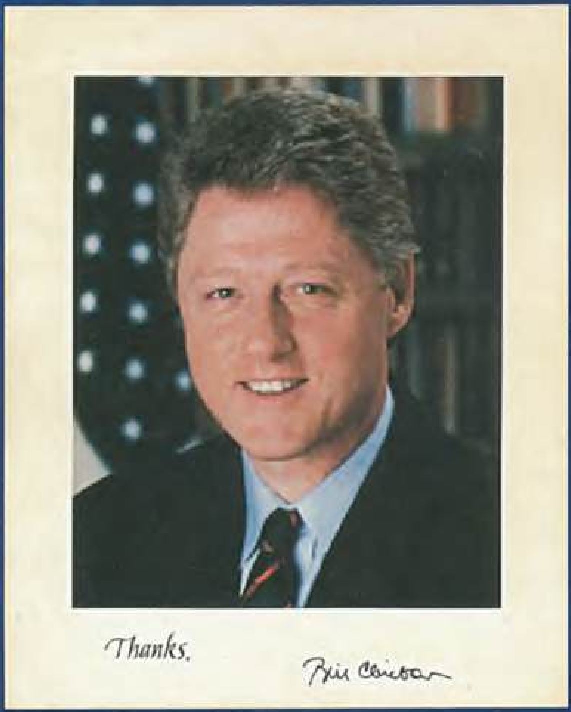

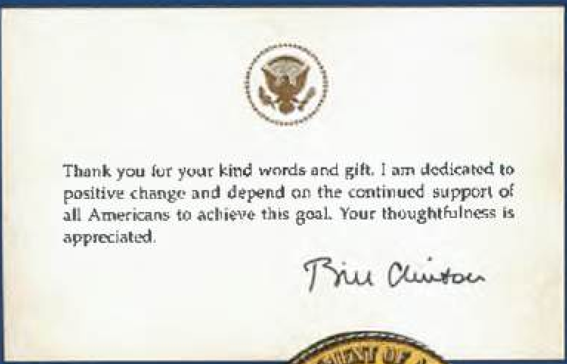
Thank you for your kind words and gift. I am dedicated to positive change and depend on the continued support of all Americans to achieve this goal. Your thoughtfulness is appreciated.

Bill Clinton

© Издательство «Рухият», 2002. Автор текста Р.Кутуй. Стихи Ш.Галиев. Перевод Н.Акмалов, С.Малышев. Редакторы Л.Фархатова, О.Стрельникова. Ответственный редактор И.Хайруллина. Оформление и слайды Ш.Насыров. Компьютерная верстка В.Порсев. Фото Р.Якупов, Р.Хайретдинов.